

PLUKOVNÍK KARL VON TEGETTHOFF A TELEGRAFIE VE SLUŽBÁCH C. K. SEVERNÍ ARMÁDY ROKU 1866¹

Vojtěch Szajkó – Zdeněk Jirásek

O jedné z nejvýznamnějších postav vojenských dějin habsburské monarchie, kontraadmirálu Wilhelmu von Tegetthoffovi² bylo již napsáno mnoho. Osobnost tohoto strůjce slavných vítězství rakouského válečného námořnictva vždy vzbuzovala zájem především rakouských historiků,³ zatímco českou historiografií byla, až na výjimky⁴, spíše opomíjena. Stejně tak je často zapomináno, že se v rodině Tegetthoffů vyskytovalo i několik dalších zajímavých osobností, jež zasvětily své životy vojenské službě rakouskému císaři. Do dějin c. k. armády se významně zapsal Wilhelmův o rok starší bratr Karl, který největšího úspěchu v kariéře profesionálního vojáka dosáhl během války roku 1866 coby šéf rakouského vojenského zpravodajství, když dokázal bra-

¹ Tato studie vznikla na základě řešení projektu *Rakouská armáda a telegrafie v letech 1848–1914* Studentské grantové soutěže Slezské univerzity v Opavě (SGS/7/2014) a byla dopracována v rámci plnění vědecko-výzkumných aktivit projektu OP VK 2.3 „Historizace střední Evropy“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0031), jehož nositelem je Slezská univerzita v Opavě.

² Narozen 23. prosince 1827 v Mariboru; absolvent školy pro c. k. námořní kadety v Benátkách; přemožitel dánské eskadry u Helgolandu v květnu 1864, čímž si vysloužil hodnost kontraadmirála, a italské flotily v bitvě u ostrova Vis v Jaderském moři na konci července 1866; na jaře 1868 jmenován přednostou námořní sekce ministerstva války a velitelem válečného námořnictva; 1869 velitel zvláštní eskadry, mající za úkol přepravit tělo popraveného habsburského arcivévody a císařova bratra Maxmiliána z Mexika; doživotní člen Panské sněmovny a čestný člen vídeňské Akademie věd. Věčnými tahanicemi na ministerstvu byl stále více znechucen. Časté spory s nadřízenými se také podepsaly na jeho psychickém i fyzickém i stavu. Zemřel 7. dubna 1871 ve Vídni na komplikace spojené s nádorovým onemocněním. BENEŠ, Ctirad: *Rakouské válečné námořnictvo 1848–1866*. Praha 2004, s. 177–178.

³ Z novějších prací například: MÜLLER, Klaus: *Tegetthoffs Marsch in die Nordsee. Oeversee, Düppeler Schanzen, Helgoland im deutsch-dänischen Krieg 1864*. Graz – Stuttgart 1991; SCHMIDT–BRENTANO, Antonio: *Die österreichischen Admirale*. Bd. 1. 1808–1895. Osnabrück 1997; PAWLIK, Georg: *Tegetthoff und das Seegefecht vor Helgoland. 9. Mai 1864*. Wien 2000; JUNG, Peter – WINKLER, Dietrich: *Rammkurs Lissa, Berichte der Kommandanten zur Seeschlacht 1866. Tegetthoff – ein Leben für die Marine* (= Österreichische Militärgeschichte, Sonderband 2001). Wien 2001.

⁴ Z novějších prací například: PERNES, Jiří – FUČÍK, Josef – HAVEL, Petr a kol.: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*. Praha 2003; BENEŠ, C.: c. d.; BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*. Praha – Litomyšl 2005; JELÍNEK, Milan: *Slavné bitvy admirála Tegetthoffa*. Třebíč 2013.

vurně využít k vojenské špionáži proti Prusku jeden z nejnovějších vynálezů průmyslové revoluce – telegraf.

Jak se do té doby důstojník pěchoty Karl von Tegetthoff ocitl v čele výzvědné služby, jak tenkrát vypadala její činnost a jak vlastně fungovala rakouská vojenská telegrafie ve vypjatém válečném stavu? To vše vyloží následující odstavce. Půjde v nich o životopis významného důstojníka a současně o charakteristiku prvního regulérního nasazení telegrafie v historii rakouské armády, k němuž došlo právě roku 1866.

Karl von Tegetthoff přišel na poklidný biedermeierovský svět 27. prosince 1826 v tehdy malém štyrském městě Maribor⁵. V jeho rodině, původem z Vestfálska, existovala dlouhá vojenská tradice, neboť praděd sloužil v císařské armádě už za sedmileté války jako kapitán kavalerie. Za spolehlivé vojenské služby povýšila Marie Terezie rodinu Tegetthoffovu do šlechtického stavu. Kromě přízviska „von“ obdrželi Tegetthoffové v 18. století také svůj znak, do něhož zanesli iniciály slavné panovnice – MT. Karlův děd i otec statečně bojovali za Rakousko proti Napoleonovi. Právě po svém otci, podplukovníkovi kavalerie, který se po skončení napoleonských válek rozhodl pro pohodlný život garnizonního důstojníka v Mariboru⁶, obdržel Karl jako prvorozený syn svoje křestní jméno. Zkušený voják Karl von Tegetthoff starší velmi dobře věděl, jaké výhody služba v armádě přináší, zvláště pak, disponuje-li člověk patřičným vzděláním a zastává-li vyšší funkce. Proto chtěl, aby se na vojenskou dráhu vydal alespoň jeden z jeho pěti synů, které měl se svou manželkou Leopoldinou, za svobodna Czermakovou, jejíž rodina patřila ke společenské smetánce mezi pražskými Němci.⁷

Vojenské vzdělání nakonec získali dva potomci manželů Tegetthoffových: prvorozený Karl a druhorozený Wilhelm, jenž byl téměř přesně o rok mladší

⁵ Maribor (německy Marburg an der Drau) je dnes druhým největším městem Slovinska s téměř 100 000 obyvateli a sídlem stejnojmenné územně-správní jednotky (tzv. občiny). Od poloviny 13. století až do konce první světové války byl celý region součástí habsburské monarchie. Před rokem 1914 tvořili populaci Mariboru z 80 % rakouští Němci a jen z 20 % Slovinci. HLADKÝ, Ladislav – RYCHLÍK, Jan – TONKOVÁ, Mária: *Dějiny Slovinska*. Praha 2011, s. 125.

⁶ Maribor byl sídlem 47. pěšího pluku a zároveň se tu nacházela obvodní doplňovací stanice (Ergänzungs-Bezirkstation) pro mírové doplňování rakouského vojska rekruty. PERNES, J. – FUČÍK, J. – HAVEL, P. a kol.: *c. d.*, s. 335.

⁷ Leopoldina von Czermak byla dcerou vysokého císařského úředníka a příbuznou slavného vídeňského starosty, který jako první v dějinách vzešel ze svobodných voleb, barona Johanna Kaspara von Seillera (1802–1888). Ten shodou okolností také pocházel z Mariboru. ROZMAN, Franz: *Podmaršal Karl von Tegetthoff*. Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino, 50, 2002, č. 2, s. 197–202. Vycházíme z německého překladu uvedeného článku, který je součástí původního výtisku.

než Karl. Nutno uvést, že určitým způsobem spojil svůj život s rakouskou armádou také poslední, pátý potomek Karla a Leopoldiny Tegetthoffových Albrecht, který se narodil v roce 1841. Vystudoval filozofickou fakultu vídeňské univerzity a stal se řádným profesorem na c. k. Vojenské námořní akademii (Marine Akademie) v Rijece. Biografický lexikon Konstantina von Wurzbacha uvádí, že Albrecht von Tegetthoff „věnoval studiu a práci tolik úsilí, že onemocněl, což se mu nakonec stalo osudným“. Postihla jej v té době stále ještě zhoubná tuberkulóza. Léčil se sice v lázních Bad Gleichenberg ve Štýrsku, ale nástup zákeřné choroby se již zastavit nepodařilo. Poslední dny strávil v rodném Mariboru. Zemřel 22. července 1871, pouhé tři měsíce po smrti svého staršího bratra, kontraadmirála Wilhelma von Tegetthoffa.⁸ V rodinné „dynastii“ Tegetthoffů se vyskytovala řada zajímavých osobností, nás však budou zajímat především osudy důstojníka rakouské armády Karla von Tegetthoffa, narozeného roku 1826.

Ten patřil vždy k nejlepším studentům, což vyplývá i z dochovaných školních vysvědčení, která tvoří součást jeho písemné pozůstalosti ve Válečném archivu, jenž tvoří součást Rakouského státního archivu ve Vídni. Na mari-borském gymnáziu prospíval na výbornou z náboženství, latiny, geografie, historie, matematiky i chování. Pokud mělo být splněno otcovo přání, aby se stal profesionálním vojákem, musel ve 12 letech chtít nechtě gymnázium opustit a zamířit na c. k. Tereziánskou vojenskou akademii ve Viedeňském Novém Městě, elitní vzdělávací ústav habsburské monarchie. Tady rovněž studoval s vyznamenáním, a tak mohl být po šesti letech řádné teoretické i praktické přípravy slavnostně vyřazen v hodnosti poručíka. Stalo se tak 30. září 1844. Karlovi bylo necelých 18 let.⁹

Na rozdíl od svých předků byl novopečený mladý důstojník přidělen k infanterii. Oficiálně jej zařadili k 44. pěšímu pluku, který byl posádkou v uherském Kaposváru, dne 22. září 1845. Když v únoru 1848 zachvátily revoluční nepokoje severní Itálii, tehdy součást habsburské monarchie, bylo rozhodnuto, že c. k. armáda zasáhne. Karl von Tegetthoff tak dostal první možnos ukázat své vojenské schopnosti na bitevním poli. Již v březnu 1848 se účastnil pouličních bojů v Miláně a několika menších šarvátek, v červenci téhož roku statečně bojoval u Custozy, kde maršál Radecký porazil vojsko sardinsko-piemontského krále Karla Alberta. Po bitvě u Custozy byl Karl

⁸ WURZBACH, Konstantin von: *Albrecht von Tegetthoff*, In: Biographisches Lexikon. Bd. 43. Wien 1881, s. 185.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Kriegsarchiv (dále jen ÖStA-KA), fond Nachlaß B/212, Karl von Tegetthoff, Nr. 123.

von Tegetthoff povýšen na nadporučíka.¹⁰ Vyšší hodnost si zasloužil především díky výborným výsledkům na postu velitele čety, ale od podzimu 1848 už zastával jediné funkci důstojnického pobočníka. Právě zkušenosti z této funkce, při jejímž výkonu se musel obeznámit i s metodami vojenského zpravodajství, měly v budoucnu významně ovlivnit jeho další kariéru. Nejúspěšnější byl na místě pobočníka polního podmaršálka Franze von Wimpffena (1797–1870), velitele jedné z divizí II. armádního sboru. Pochvalami na adresu mladého nadporučíka nešetřili mnozí vysocí důstojníci už na jaře 1849 při obraně předmostí u Casale, při obléhání Ancony a při bojích u Bologni. Když italské tažení skončilo, byl polní podmaršálek Wimpffen jmenován v říjnu 1849 vojenským velitelem Terstu a místodržitelem v Přímoří. Karl von Tegetthoff přitom zůstal po celou dobu, kdy Wimpffen zastával tyto vysoké státně-správní funkce, to jest do roku 1851, stále jeho pobočníkem, který měl za úkol především zprostředkovávat písemnou korespondenci mezi nejvyšším státním úředníkem v daných místech – tímto „úředníkem“ byl Wimpffen – a ministerstvem války ve Vídni. Tak zněla oficiální náplň této práce, která ale ve skutečnosti spočívala také ve špionážní činnosti, namířené proti jakékoliv protistátní činnosti (příprava atentátů apod.) ze strany italských iredentistů v Terstu a Přímoří. Získané informace pak mohl pobočník odesílat do Vídně na vlastní pěst. Jednalo se tedy o špionáž vojensko-bezpečnostního charakteru.¹¹ Naučit se takovou práci a obstát v ní nebylo snadné, ale Karl von Tegetthoff to zvládl bez problémů, jak ostatně stojí v jeho kvalifikačním listu, podle nějž se po službě často pohyboval „za účelem doplnění patřičného vzdělání mezi vysokou a učenou společností a úspěšně zdokonaloval své znalosti.“¹² Co nemusel příliš pilovat, byla znalost cizích jazyků. Už z vojenské akademie výborně ovládal italštinu. Koneckonců, jinak by pravděpodobně v severní Itálii ani nemohl působit jako důstojník, přitom znalost italského jazyka u řady c. k. vojáků nebyla na nejlepší úrovni.¹³

Spolehlivá služba v nejjihnějších oblastech monarchie mezi léty 1848–1851 nakonec vynesla Karlu von Tegetthoffovi Vojenský záslužný kříž (Militärverdienstkreuz), udělovaný za mimořádnou odvahu, rozhodnost a prozíravost před nepřítelem nebo v době míru za prokázané skvělé služební úsilí. Po ukončení mise hraběte Wimpffena v Terstu a Přímoří musel odejít i jeho

¹⁰ DUSCHNITZ, Alexander – HOFFMANN, Samuel F.: *Der oberste Kriegsherr und sein Stab: die k. u. k. Wehrmacht in Wort und Bild. Militärisches Huldigungswerk anlässlich der 60jährigen Jubiläumsfeier Kaiser Franz Joseph I.* Wien 1908, s. 151.

¹¹ SCHMIDT-BRENTANO, Antonio: *Karl von Tegetthoff* (dále jen *Karl von Tegetthoff*). In: Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1850. Bd. 14. Lfg. 64. Wien 2013, s. 227.

¹² ÖStA–KA, fond Qualifikationslisten (dále jen QA), kart. 3474.

¹³ ROZMAN, F.: c. d., s. 198.

pobočník, nadporučík von Tegetthoff, který se vrátil zpět k infanterii – 15. ledna 1851 byl zařazen k 22. pěšímu pluku sídlem v Terstu – a navíc byl povýšen na kapitána. Pár let nato byli Habsburkové znovu ve válečném stavu se Sardinsko-piemontským královstvím. Na území severní Itálie se opět válčilo a kapitán Karl von Tegetthoff byl znovu u toho. Během krvavé a pro Rakousko tolik nešťastné bitvy u Solferina v červnu 1859 se zase vyznamenal coby pobočník, tentokrát při velitelství 1. armády, které nešéfoval nikdo jiný než hrabě Franz von Wimpffen, povýšený na polního zbrojmistra.¹⁴

Následovala další přeložení a povyšování, takže roku 1864 působí již podplukovník Karl von Tegetthoff u 75. pěšího pluku v Jindřichově Hradci. Zásadní zlom přišel 1. listopadu 1865, kdy dostal do rukou písemný rozkaz z Verony od hraběte Franze Folliot de Crenneville, vlastníka a velitele 75. pěšího pluku. V něm stálo: „Následkem nejvyššího rozhodnutí Jeho c. k. Apostolského Majestátu, císaře Františka Josefa I., jež bylo učiněno v Schönbrunn 20. října 1865 – podle armádního protokolu nařízení č. 47, je pan podplukovník Carl von Tegetthoff přeložen ke Generálnímu štábu c. k. armády, jenž bude s tímto rozhodnutím rovněž obeznámen, a to proto, aby se stal šéfem oddělení výzvědné služby.“¹⁵ Dlouho na sebe nenechalo čekat povýšení na plukovníka, jímž se Karl von Tegetthoff stal 11. června 1866 čili v předvečer prusko-rakouské války. Důležitější ale je povšimnout si činnosti, pro kterou byl převelen na Generální štáb – šéf oddělení výzvědné služby. Měl tedy řídit rakouské vojenské zpravodajství, konkrétně jeho ústřední orgán, který se oficiálně nazýval Evidenzbureau (Evidenční úřad).¹⁶ Můžeme jen teoretizovat o tom, jak a proč došly špičky c. k. armády zrovna ke jménu Karl von Tegetthoff, když rozhodovaly o obsazení tak exponovaného místa, které ještě nabývalo na významu s tím, jak rostlo napětí mezi Pruskem a Rakouskem. Snad tu sehrálo určitou roli doporučení polního zbrojmistra von Wimpffena, podepřené nepochybně vynikajícími výsledky z předchozích působišť, stejně jako kladná hodnocení ze strany nadřízených.¹⁷

Na jaře 1866 už málokdo pochyboval o tom, že mezi oběma německými rivaly, Pruskem a Rakouskem, dojde co nevidět k válce. V ní se na stranu

¹⁴ ÖStA–KA, fond Nachlaß B/212, Karl von Tegetthoff, Nr. 3379, Wien am 17. August 1859.

¹⁵ ÖStA–KA, fond Nachlaß B/212, Karl von Tegetthoff, Nr. 3023, Verona am 31. Oktober 1865.

¹⁶ Tato centrála rakouské vojenské špiónáže byla zřízena v prosinci 1850, když hrozila válka s Pruskem, kterou se tenkrát ještě bez problémů podařilo zažehnat tzv. olomouckými punktacemi. Evidenční úřad trpěl po celou dobu své existence (tj. až do zániku habsburské monarchie v roce 1918) citelným nedostatkem financí. Nejdříve fungoval v rámci Štábu generálního ubytovatele, od roku 1865 potom v rámci Generálního štábu rakouské armády. RONGE, Maximilian: *Kriegs- und Industriespionage*. Zürich – Leipzig – Wien 1930, s. 30.

¹⁷ SCHMIDT-BRENTANO, A.: *Karl von Tegetthoff*, s. 228.

Pruska přidala díky příslibu územních zisků Itálie, takže Rakousko bylo nuceno bojovat na dvou frontách. Plukovník Karl von Tegetthoff jakožto vedoucí výzvědné služby byl už v přípravné fázi války přidělen ke štábu početně silnější Severní armády, které velel polní zbrojmistr Benedek a která se měla na tzv. severním bojišti – což byly hlavně české země – střetnout s Prusy. Naproti tomu Karlův bratr, kontraadmirál Wilhelm von Tegetthoff spojil své angažmá ve válce 1866 s početně slabší Jižní armádou, která se pod velením habsburského arcivévody Albrechta postavila Italům na tzv. jižním bojišti. Stará důstojnická rodina Tegetthoffů tak měla v nadcházejícím válečném konfliktu rovnoměrné zastoupení na obou frontách.¹⁸

Ovšem v této válce už nerozhodovaly o vítězství jen početní stavy armád, ale i technická převaha moderních zbraní a kvalita fungování rozsáhlých velitelských štábů té či oné strany. Významnou roli tu sehrály nové vynálezy jako železnice a telegraf. „Blesková“ prusko-rakousko-italská válka roku 1866 se jednoduše stala první válkou moderní doby se všemi důsledky, které to s sebou přináší. Svoje první skutečné nasazení si tehdy odbyla telegrafie ve službách c. k. armády, která ji využila nejen při válečných operacích, ale i při zpravodajsko-špionážní činnosti.¹⁹ Právě plukovník Karl von Tegetthoff, do té doby převážně infanterista, si osvojil ve funkci šéfa Evidenčního úřadu práci s informacemi, které bylo možno získávat nasazením telegrafu, natolik, že kvalitní špionážní činnost patřila roku 1866 k několika světlým bodům na straně c. k. armády v jinak neúspěšném konfliktu. Následující výklad představí jeden z oněch „světlych bodů“ podrobněji. Než ale přistoupíme k charakteristice fungování rakouské vojenské telegrafie v této válce, považujeme za vhodné podat stručný nástin vývoje vztahu armáda – telegrafie v habsburské monarchii od samých počátků do roku 1866.

Zatímco civilní telegrafie v habsburské monarchii disponovala od října 1848 pevným organizačně-správním zakotvením při Ministerstvu pro obchod, živnosti a veřejné stavby (Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten)²⁰, později dokonce v rámci uvedeného ministerstva samostatným ředitelstvím c. k. Státního telegrafu, organizace a správa vojenské telegrafie se vyvíjely o něco komplikovaněji a pomaleji. Existovala všeobecná shoda na tom, že v případě války bude pro potřeby armády aktivován – podle vzoru c. k. Polní pošty – také c. k. Polní telegraf. Ovšem ani armáda, ani ministerstvo obchodu se nedokázaly dohodnout na vymezení kompetencí. Bez

¹⁸ ROZMAN, F.: c. d., s. 199–200.

¹⁹ WAWRO, Geoffrey: *The Austro-Prussian War. Austria's War with Prussia and Italy in 1866*. Cambridge 1997, s. 25–26.

²⁰ Dále jen ministerstvo obchodu.

využití státních telegrafních linek byla totiž jakákoliv polní telegrafie nemyšlitelná.²¹ Vezmeme-li ještě v úvahu trvale nízký rozpočet rakouské armády, je nadmíru jasné, že v této oblasti hrozila kumulace mnoha jen těžko řešitelných problémů. Přesto se nakonec i rakouská vojenská telegrafie dočkala stabilní organizace vydáním Jednotných stanov a instrukce pro oddělení c. k. Polního telegrafu z 10. dubna 1861 (*Organische Bestimmungen und Instruktion für die k. k. Feldtelegraphen- Abteilung vom 10. April 1861*). Na základě tohoto předpisu tvořilo oddělení c. k. Polního telegrafu odnož c. k. Státního telegrafu, spadajícího pod ministerstvo obchodu, které mělo provoz polní telegrafie všeobecně zajišťovat, ovšem s výjimkou provozního a pomocného personálu.²² Ředitel c. k. Polního telegrafu byl podřízen ministrovi obchodu, což způsobovalo spory pokaždé, když se některé z armádních velitelství snažilo úkolovat tohoto vysokého státního úředníka pomocí rozkazů tak, jako by byl voják. Úspěšná interakce mezi různými složkami armády a oddělením c. k. Polního telegrafu vyžadovala trpělivost, pochopení a vzájemný respekt, protože jinak by tu neexistovalo nic než jen souboj armádní a ministerské byrokracie.²³

Konkrétní počátky c. k. polní telegrafie se datují k roku 1853. Tehdy na podnět šéfa Štábu generálního ubytovatele, polního zbrojmistra Heinricha von Hesse (1788–1870) podnikla rakouská armáda první nesmělé pokusy s využitím Morseova elektrického telegrafu, a to u příležitosti manévrů v Olomouci a na Simmeringových planinách nedaleko Vídně. Při mobilizaci během krymské války roku 1854 byla sestavena v rámci jednotek určených k boji proti Rusku dvě telegrafní oddělení, ale hned následující rok došlo k jejich rozpuštění. Do italského tažení v létě 1859 mělo zasáhnout 18 telegrafních čet a šest mobilních telegrafních stanic, avšak na bojištích se v praxi objevil jen zlomek zamýšleného potenciálu. C. k. polní telegrafie před rokem 1866 zažívala špatné časy. Ani při posledním válečném tažení po boku

²¹ Na základě dekretu Dvorské kanceláře z ledna 1847 byla telegrafie v habsburské monarchii vylučně v rukou státu a jím byla rovněž provozována. V pozdějším období úřady vydávaly alespoň koncese na provoz dražních telegrafů soukromým železničním investorům. PICHLER, Franz: *Elektrisches Schreiben in die Ferne: Die Telegraphie in Österreich. Technische Entwicklung 1846–1906*. Linz 2007, s. 35–43.

²² Ten byl na oko vojenský, ale ve skutečnosti civilní, protože úředníkům oddělení c. k. Polního telegrafu sice byly přidělovány hodnosti důstojníků a směli dokonce nosit i důstojnickou šavli místo úřednického kordu, avšak v oblasti pracovních vztahů podléhali ministerstvu obchodu. Tito úředníci také zpravidla nedisponovali žádným vojenským vzděláním a jejich pracovní doba byla dokonce omezena služebními hodinami.

²³ ÖStA–KA, fond Nachlaß B/173, Robert von Scheda, Nr. 6, Grundlagen zur Verfassung der Geschichte des Feldtelegraphen. 2. Vorkonzept, s. 1–2. Srov. LOBENTANZ, Gerhard: *Die Anfänge der Telegraphie in Österreich*. Wien 1967, s. 104 (nepublikovaná dizertační práce).

Pruska proti Dánsku v roce 1864 nevyvinula armáda císaře Františka Josefa I. příliš velkou snahu ohledně nasazení nového komunikačního prostředku. Telegrafie tehdy zasáhla do akce příliš pozdě, navíc se realizovala běžnými aparáty, které nebyly přizpůsobeny plnému čili vojenskému provozu.²⁴

Válka roku 1866 byla pro rakouskou armádu mimo jiné příležitostí, jak napravit pošramocenou reputaci v oblasti telegrafní služby. Avšak do obecného historického povědomí vstoupila tato válka jako čin, který odstranil rozhodující překážku politického sjednocení a sociálně-ekonomického rozvoje Německa. Vídeň o konflikt nestála, ale nedokázala jej odvrátit. Sporů ohledně společné rakousko-pruské správy Šlesvicka a Holštýnska na jaře 1866 dokázali pruský ministerský předseda Otto von Bismarck a náčelník generálního štábu pruské armády Helmuth Karl von Moltke obratně využít jako záminky k vyvolání konfliktu s Rakouskem, stojícím v cestě aspiracím Pruska na dominantní postavení v německé oblasti.²⁵

Bismarck si vynutil na pruském sněmu odhlasování vysokých válečných půjček, zajistil si neutralitu Francie a Ruska stejně jako spojení Itálie a nakonec přiměl pruského krále Viléma I. k tomu, aby v červnu 1866 rozkázal jádru pruské branné moci – první v Evropě doplňované pomocí všeobecné branné povinnosti a vyzbrojené puškami jehlovkami, které se nabýjely v zadní části hlavně – postupovat do Čech. Podružné pruské síly mezitím celkem hladce neutralizovaly ty německé státy a státečky, jež stály na straně Rakouska. Jen saský královský dvůr se všemi cennostmi a s ním i saský armádní sbor prchli do Čech. Spojenecké saské vojsko pak bojovalo na straně c. k. Severní armády.²⁶

Rakousko mezitím mobilizovalo svou kádrovou armádu vyzbrojenou puškami předovkami nebo též ládovačkami. Byly však, jak jsme již uvedli, mobilizovány de facto dvě rakouské armády, každé z nich přitom velel jiný vojevůdce. Operovalo se s teorií, že Prusové udeří s hlavními silami ze Slezska přes Moravu na Vídeň. Proto se převážná část Benedekových oddílů nacházela na jižní a střední Moravě, opírajíc se o mohutnou pevnost Olomouc. Pruský postup byl ovšem zcela opačný. Proti rakouskému Slezsku a Moravě vyslali jen několik krycích sborů, kdežto jádro pruské armády mělo vtrhnout několika kolonami do severních a východních Čech.²⁷

²⁴ HÖFER VON FELDSTURM, Franz: *Die Anwendung des Telegraphen im Kriege von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. In: *Organ der militärwissenschaftlichen Vereine*. LIV. Band. Wien 1897, s. 148–156.

²⁵ MÜLLER, Klaus: *1866. Bismarcks deutscher Bruderkrieg, Königgrätz und die Schlachten auf dem deutschen Boden* (dále jen 1866). Graz 2006, s. 152–153.

²⁶ Tamtéž, s. 154.

²⁷ RICHTER, Karel: *Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740–1866*. Praha 2007, s. 308.

Počínaje březnem 1866 vyvíjelo Rakousko za pomoci telegrafu intenzivní špionážní činnost proti Prusku a Itálii. Jakmile se 15. května postavil do čela zpravodajské služby při velitelství Severní armády podplukovník Generálního štábu a šéf vojenské špionáže Karl von Tegetthoff, vybudoval kompaktní a excelentně pracující aparát, jenž fungoval na důmyslných a osvědčených prostupech Evidenčního úřadu a s nímž docílil tak dobrých výsledků, že „se průběh válečných operací rovnal hře s otevřenými kartami“. Rakouští agenti rozmístění v pruském Slezsku pracovali metodami, které vynalezli a poprvé uplatnili zpravodajci armád Jihu a Severu během americké občanské války. Vyhledali kabel zajišťující spojení mezi ústředím pruské 2. armády a Berlínem, napíchli se na něj a začali odposlouchávat telegrafické depeše Prusů. Tvůrcem konkrétních procesů a iniciátorem jejich uplatnění byl sám plukovník Karl von Tegetthoff, ovšem je těžké říci, do jaké míry se skutečně inspiroval americkou občanskou válkou, neboť myšlenka napojit se na telekomunikační vedení pruské královské armády, potažmo její polní telegraf by v té chvíli byla bývala přišla na mysl asi každému průměrnému veliteli vojenské zpravodajské služby. Kromě toho byli rozmístění důstojníci rakouské zpravodajské služby také například na uzlových železničních stanicích německých států nevyjímaje Pruska. Všechny informace byly expedovány telegrafem do hlavního stanu Severní armády v Olomouci (později i na jiných místech) přímo k podplukovníkovi (posléze plukovníkovi) Tegetthoffovi, schopnému vytěžit maximum informací z mnohdy neúplných zpráv, které pak podle závažnosti obsahu předával na vyšší místa. Tegetthoffův hlavní přínos tak spočíval spíše ve způsobu, jakým dokázal pracovat s informacemi získanými odposloucháváním, pozorováním, vyzvědačskou činností apod. a vyhodnocovat je. Přesto se dohromady jednalo o velké novum. Rakouské vojenské zpravodajství totiž přikročilo k používání telegrafních linek jako první Evropě.²⁸

Dne 27. května 1866 dorazil do hanácké metropole sám polní zbrojmistr Benedek a shodou okolností tentýž den plukovník Generálního štábu Pelikan umístěný v Berlíně jako pozorovatel (ve skutečnosti špión) odeslal do Vídně telegram, v němž oznamoval, že „se předchozí den konala v Berlíně slavnostní vojenská přehlídka, kde král před štábními důstojníky poukázal na nevyhnutelnost války.“ A ještě dodal: „Krom spousty vojáků a bojové techniky vzbudilo během přehlídky neobyčejnou pozornost též oddělení polní telegrafie. Pruská armáda chtěla dát najevo, že je oproti ostatním evropským

²⁸ FUCHS, Manfred: *Der österreichische Geheimdienst. Das zweitälteste Gewerbe der Welt*. Wien 1994, s. 70.

armádám ve výhodě, jestliže disponuje takovýmto moderním zařízením, je muž věnuje velkou péči samo ministerstvo války.“²⁹

Také okresní hejtmani v Čechách průběžně informovali armádu v telegramech o detailech týkajících se chystaného pruského vpádu. Uvedme kupříkladu tento: „Dnes ve 4 hodiny ráno 22 pruských hulánů zničilo telegrafní aparát na žitavském nádraží a v 7 hodin večer pět pruských stíhacích pluků o síle asi 5 000 mužů obsadilo Žitavu.“ Jiné telegrafní sdělení zase informovalo, že „se dnes večer 30 000 pruských vojáků rozhodlo bivakovat u Habartic.“ Takové a jiné indicie přicházely do hlavního stanu Severní armády po celý květen a ještě i počátkem června.³⁰ Telegrafní spojení bylo v těchto dnech obzvláště vytíženo. Dne 30. května prosil Benedek ministerstvo války, aby „všechny přicházející špionážní a podobné zprávy včetně telegramů jemu (Benedekovi) mohly být pokud možno rozumným způsobem tříděny a ty nepodstatné odkládány k prostudování, až jakmile to bude možné.“³¹ Nejprve zásluhou podplukovníka Karla von Tegetthoffova a jeho agentů přicházely depeše o železničních transportech pruských armádních sborů a jejich pochodování směrem k severním hranicím habsburské monarchie, aby nakonec odpoledne 11. června 1866 vyrozuměl císařův 1. generální pobočník telegraficky polního zbrojmistra následovně: „V důsledku událostí, které se v posledních dnech udály Holštýnsku, možno čekat vyhlášení války. Casus belli naplněn.“³²

Na konci června 1866 vpadly pruské armády do Čech z tří směrů: od Drážďan (Labská armáda), z Horní Lužice (První armáda) a z Kladska (Druhá armáda). Kromě toho se ještě v Berlíně nacházel 1. záložní sbor, jehož část napadla území rakouského Slezska. Už předtím došlo mezi Rakouskem a Pruskem k přerušení diplomatických styků (12. června) a posléze i vzájemného poštovního, telegrafního a železničního spojení (18. června). Jakékoliv telegrafické spojení s nepřátelskou Itálií bylo přerušeno na základě rozkazu armády dne 17. června 1866. Tři dny nato vyšla instrukce pro telegrafní úředníky v celé habsburské monarchii zastavit soukromé telegrafní spojení se všemi stanicemi Lombardsko-benátského království. Soukromá telegrafie u železničních stanic byla úplně zakázána. Existence výše uvedených komunikačně-dopravních systémů byla již tou dobou alespoň pro urči-

²⁹ ÖStA–KA, fond Feldakten (dále jen FA) – Nordarmee (dále jen NA), 1866–6–31 a.

³⁰ Dnes obec ve Frýdlantském výběžku, ležící na hranici ČR s Polskem. REIFBERGER, Josef: *Die Entwicklung des militärischen Nachrichtenwesens in der k. u. k. Armee*. Österreichische Militärische Zeitschrift, 14, 1976, č. 3, s. 213–223.

³¹ ÖStA–KA, fond FA–NA, 1866–5–309.

³² ÖStA–KA, fond FA–NA, 1866–6–358.

té skupiny obyvatelstva habsburské monarchie samozřejmostí, a tak musela být jejich válečná absence nutně znát, jak dokládá například jeden dobový fejeton českého spisovatele a žurnalisty Vítězslava Háška v Národních listech: „Jestliže jsme dosud nemohli si představit, kterak žil Robinson Crusoe na ostrově, nevím již jakém, nyní to můžeme. Vycházíme na pokraj, abychom spatřili nějakou loď, jež by nám podala zprávy – loď nepřichází. Vycházíme na pokraj, abychom o sobě podali zprávy – nemáme komu. Mívali jsme nohy, rychlé nohy; pošty, železnice, telegrafy, to byli čerství poslové. Za den nám přebděl celou Evropu a večer jsme věděli, čím ráno započato. Tyto nohy jsou pro nás nyní jako by vlastně nebyly. Drát je nám jako by pohádkou, pošty jako by středověkou legendou a dráhy – jako by nám někdo povídal něco z tisíce a jedné noci...“³³ Civilní telegrafie sice nefungovala, zato vojenská se pomalu, ale jistě probouzela k životu a přecházela na válečný stav. Telegrafní linky v Rakousku samy o sobě válku do té doby na vlastní kůži nezažily. Kompetentní kruhy c. k. armády a ministerstva obchodu dokázaly spočítat, že by náklady na telegrafní provoz a jeho organizaci za války měly být zhruba poloviční oproti mírovému stavu.³⁴

Na různých bojištích, kde se rakouská armáda v roce 1866 angažovala, se nabízelo široké spektrum možností, jak předávat hlášení, rozkazy a jiné informace. Avšak bez pochyby nejdůležitější formu dálkového i lokálního spojení představovala všeobecně stabilní síť c. k. Státního telegrafu (k. k. Staats-Telegraph), již bylo možné doplňovat přidruženými a snadno vytvářenými linkami polního telegrafu. Celá síť byla navíc integrována do Německo-rakouského telegrafního spolku (Deutsch-Österreichischer Telegraphenverein), mezistátního systému vytvořeného roku 1850. Kromě toho mohla rakouská armáda využívat také provozní telegrafní linky mnohých železničních společností, jelikož fungovaly zpravidla na stejném principu jako běžné státní linky. Od počátku byla zřejmá nutnost vytvořit a uvést do provozu telegrafní spojení do Čech a na Moravu se Severní armádou, dále směrem do Benátska s Jižní armádou, do Holštýnska s brigádou generálmajora Antona rytíře von Kalika a také do Hessenska, kde působil VIII. spolkový sbor. Tato spojení měla být k dispozici jak centrálním úřadům ve Vídni, tak vojenskému zpravodajství. Vlastním telegrafem disponoval královský saský

³³ BĚLINA, Pavel: *Využití pošty, železnice a telegrafu v českých zemích za války roku 1866* (dále jen *Využití*). In: Sborník poštovního muzea. Praha 1983, s. 127–145.

³⁴ ÖStA–KA, fond Manuskripte-Allgemeine Reihe (dále jen MS-Allg.), Nr. 418, Josef Benold, Österreichische Feldtelegraphie 1866, Wien 1990, s. 8.

armádní sbor, spojenec rakouské armády. Platila víceméně gentlemanská dohoda, že jeho služeb mohlo využívat také c. k. vojsko.³⁵

Pro výsledek války měl značný význam provoz rakouské polní telegrafie zejména na severním bojišti, tj. především v českých zemích, považovaných za hlavní válčiště. Za naprosto oprávněné lze považovat mínění rakouské armády, že na severním válčišti existovala určitá „telekomunikační převaha“ nad nepřítelem. Té bylo správně využito před vypuknutím války za účelem distribuce značného množství agitačně-vzdělávacích materiálů (brožur, letáků apod.) prostřednictvím telegrafu a pošty. Tiskoviny měly poučit obyvatelstvo o tom, jaké nebezpečí jim hrozí ze strany pruských vojáků.³⁶ I po zahájení válečných operací existovala na rakouské straně bezpochyby telekomunikační převaha. C. k. armáda měla ve své vlastní zemi k dispozici provozuschopnou a spolehlivou telegrafní síť, zatímco nepřítel nacházel na svém operačním prostoru už jen částečně zničená telegrafní zařízení, opuštěná obsluhujícím personálem. Proto si královská pruská armáda musela telegrafní aparáty vézt s sebou, nebo si je různě vypůjčovat, přesněji řečeno rekvírovat.³⁷

Válka se záhy rozběhla naplno. Severní armáda musela urychleně zahájit přesun z olomoucké pevnosti do prostoru východních Čech, kde se předpokládal rozhodný střet. Po porážce Rakušanů a Sasů u Jičina byly jednotky Severní armády donuceny ustoupit k Hradci Králové, načež Benedek odeslal císaři následující telegram: „Prosím Vaše Veličenstvo co nejnaléhavěji, aby uzavřelo mír za každou cenou. Katastrofa je pro armádu nevyhnutelná. Podplukovník Beck se okamžitě vrací. Hradec Králové, 1. července 1866, odesláno 11.30, přijato 12.30.“ František Josef I. na rub dešifrovaného telegramu ihned koncipoval odpověď: „Mír uzavřít není možné. Nařizuji, je-li to nezbytné, nastoupit v největším pořádku ústup. Byla již svedena bitva?“ Pověření Benedeka velením Severní armády vzešlo nespíše z konzervativních

³⁵ ÖStA–KA, fond MS–Allg., Nr. 418, s. 9–10.

³⁶ Poprvé se tak v českých zemích objevil další z prvků moderní války – cílená politická propaganda.

³⁷ Pruská armáda však byla o krok napřed z hlediska organizačního začlenění nejen telegrafních, ale i železničních služeb. Její velení patrně ovlivnily zkušenosti z občanské války v USA, poněvadž nechalo zřídít u každého armádního sboru polní železniční oddíl (Feldeisenbahnabteilung), jenž spolu se 4 telegrafními oddíly (Telegraphenabteilungen) tvořil součást pionýrského praporu (Pionier-Bataillon) v rámci sboru. U každého z těchto celkem pěti oddílů existovalo místo pro civilního odborníka, který po dobu tažení požíval výsad příslušníka důstojnického sboru. Kdežto v rakouské armádě prováděli veškeré práce, spojené s výstavbou polních telegrafních linek a s destrukcemi na železničním svršku nebo viaduktech apod., příslušníci pionýrských praporů, které byly vybaveny povozy s příslušným materiálem včetně tzv. telegrafních vozů, což byly pojezdné telegrafní stanice. ÖStA–KA, fond Nachlaß B/173, Robert von Scheda, Nr. 6, s. 3.

kruhů kolem Crenevilla a bylo učiněno zřejmě již před vyhlášením mobilizace v dubnu 1866. Hlavní Benedekův problém spočíval v tom, že mu chyběly vlastnosti nezbytné pro nejvyšší velitelské posty. Byl vojenským praktikem, neuznával vědecké vzdělání a bohužel ani práci generálního štábu. Nabízí se však i hypotéza, že císař svým postojem Benedeka vědomě obětoval, neboť se nedokázal smířit s představou, že v případě porážky od Prusů by měl nést odpovědnost člen panovnické rodiny, arcivévoda Albrecht, jehož neúspěch mohl silně otrást císařovým postavením, ne-li ho dokonce připravit o trůn. Benedek coby poslušný voják neměl žádný problém s tím, vzít riziko tažení na sebe.³⁸

Rakouské velení užívalo především telegrafních linek, které se vesměs táhly podél hlavních železničních tratí, výjimečně i silnic. Stejným způsobem též došlo ve dnech 24. a 25. června 1866 mezi Českou Třebovou a severoitalským Zerbare (tj. mezi Benedekem a arcivévodou Albrechtem) k výměně telegramů obsahujících zprávu o vítězství rakouské Jižní armády u Custozy, dále pak Benedekovo blahopřání a Albrechtovo poděkování. Mezi rakouskými vojáky Severní armády vyvolaly tyto zprávy nadšení.³⁹ Na jižním bojišti se tedy Rakušanům dařilo. Nad italskou armádou pak triumfovali ještě jednou, a sice ve dnech 18. – 20. července 1866 v námořní bitvě o strategicky významný ostrov Vis (italsky Lissa) zásluhou velitele c. k. eskadry kontraadmirála Wilhelma von Tegetthoffa.⁴⁰

I když se na severním bojišti naplnila již avizovaná vojensko-strategická chyba rakouského velení, vítězství ještě zdaleka nebylo ztraceno. Naděje stále žily, mimo jiné z velké části také zásluhou skvělé práce vojenského zpravodajství. V onen osudný den 3. července 1866 přibližně v 11.30 obdržel Benedek od plukovníka Tegetthoffa o dvě hodiny dříve než pruský hlavní štáb zprávu, telegram z pevnosti Josefov, že „2. pruská armáda korunního prince Bedřicha Viléma již napochodovala do bezprostřední blízkosti královéhradeckého bojiště.“ Jednalo se o velmi závažné sdělení. Záleželo pouze na veliteli Severní armády, jestli bude tato podstatná výhoda v podobě velkého informačního náskoku vůči nepříteli využita či nikoliv. Když se protivníci u Sadové nedaleko Hradce Králové konečně střetli, měli Rakušané a Sasové zpočátku reálnou naději zvítězit díky kvalitativní převaze dělostřelectva. Po-dařilo se jim zastavit postup pruské 1. a Labské armády, avšak kolem 14.00 se objevily na bojišti jednotky 2. pruské armády, jež vlastně rozhodly bitvu

³⁸ *Österreichs Kämpfe im Jahre 1866. Nach Feldacten bearbeitet durch das k. k. Generalstabs-Bureau für Kriegsgeschichte.* Bd. 3. Wien 1867, s. 228.

³⁹ ÖStA–KA, FA–Südarmee (dále jen SA), 1866–6–220 a, 1866–6–922 b.

⁴⁰ JELÍNEK, M.: c. d., s. 215.

ve prospěch Prusů.⁴¹ Ano, rozhodla právě 2. pruská armáda, o jejímž pohybu Benedek zásluhou vojenské špionáže věděl.⁴²

Vnitřní operační linie Severní armády nabízela možnost kratšího, a tedy bezpečnějšího telekomunikačního spojení. Z toho plynoucí výhoda delšího času na reakci však nebyla zužitkována. Na základě výhod vnitřní linie a telekomunikační převahy nedokázalo c. k. armádní velení vytvořit odpovídající převahu, nýbrž čelilo Prusům většinou početně slabšími silami. Nehledě na vojensko-zpravodajskou převahu nad soupeřem prohrálo Rakousko stěžejní bitvu a tím i celou válku. Polní zbrojmistr Benedek ve své zprávě císaři zcela nesprávně konstatoval: „Prusové mají lepší špióny.“ Avšak většina relevantní literatury – bez ohledu na to, že jejími autory jsou hlavně rakouští historikové – oceňuje výkony rakouské špionáže v roce 1866 a zároveň uvádí, že Prusko tenkrát ještě nedisponovalo vůbec žádným skutečně organizovaným vojenským zpravodajstvím.⁴³ Poslední šéf Evidenčního úřadu generálmajor Maximilian Ronge po první světové válce napsal: „Nikde se neuvádí a ani mne to není známo, že by byl Moltke přesněji informován o Benedekových plánech, nebo přinejmenším znal jeho situaci. Moltkeho mysl naplňovala obava, že se neviditelný Benedek zatím, co ještě budou pruské armády odděleny, náhle vynoří ze svého úkrytu a jednotlivě je rozbije.“ V odborných zpracováních jednoznačně převládla teze, že rakouská zpravodajská služba byla ve válečném roce 1866 navzdory silnému podfinancování velmi kvalitní. Bylo to hlavně zásluhou Karla von Tegetthoffa, ačkoliv Rakousko mělo už před jeho jmenováním do čela Evidenčního úřadu hustou síť informátorů, pozorovatelů a zpravodajců v místech obou předpokládaných bojišť.⁴⁴

Po královéhradecké katastrofě nastal takřka panický ústup Severní armády *bud'* přímo na Vídeň, nebo přes Olomouc a údolím Váhu k Prešpurku (Bratislavě). Mezitím byla přesunuta na sever vítězná Jižní armáda a po jejím spojení se zbytky Severní armády se očekávaly nové boje. K těm už ale nedošlo. Dne 22. července bylo totiž uzavřeno příměří v Mikulově a 23. srpna

⁴¹ BEER, Siegfried: *Die Nachrichtendienste in der Habsburgermonarchie*. SIAK-Journal (= Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis), 3, 2007, s. 53–63.

⁴² Bezprostředně poté, co obdržel telegram o přítomnosti početných pruských jednotek, dal Benedek rozkaz k ukončení bojů ve Svíbském lese a návratu jednotek II. a IV. armádního sboru zpět do dříve svévolně opuštěných pozic na pravém křídle rakouské obrany. Právě v tomto nedodržení původního plánu je možné spatřovat hlavní příčinu tragického výsledku bitvy. Na druhé straně je poněkud problematické vinit Benedeka z podcenění důležitých informací. Situace na bojišti a v jeho blízkosti byla obecně velmi nepřehledná.

⁴³ REIFBERGER, J.: *c. d.*, s. 218.

⁴⁴ PETHÖ, Albert: *Agenten für den Doppeladler. Österreich-Ungarns Geheimer Dienst im Weltkrieg*. Stuttgart 1998, s. 14–15.

podepsán mír v Praze, jenž definitivně zpečetil porážku Rakouska. Za jednu z jejích hlavních příčin údajně mnozí shledávali vytrvalou ignoraci technických vymožeností – nejen modernější pěchotní výzbroje, ale také železnice a telegrafu – ze strany oficiálních míst monarchie. Prusko se díky vítězství nad Rakouskem stalo hegemonem v Severoněmeckém spolku, který byl však jen dočasným předstupněm ke vzniku sjednoceného Německa. Jedním z hlavních vnitrostátních důsledků prohrané války pro habsburskou monarchii se stal kromě územní ztráty Benátska ve prospěch Itálie vznik dualistického uspořádání v roce 1867.⁴⁵

Ve válce existují jen vítězové a poražení. Pomocné operativní služby, mezi něž patří i telegrafie, mohou pomoci vítězství, ale stejně tak být spoluodpovědné za porážku. Zatímco těžký start polní telegrafie u rakouské Jižní armády byl zapomenut podle hesla „Konec dobrý, všechno dobré!“, neúspěch Severní armády vrhl stín rovněž na výkony polního telegrafního oddělení na celém severním bojišti.⁴⁶ Komunikační proces uvnitř c. k. Severní armády v roce 1866 ovšem trpěl na základě jiných příčin než špatných telekomunikačních možností. Na vině byly především chyby plynoucí z nedokonalého velení a ty nemohla zastříti ani sebelepší spojovací služba. Ve všeobecné atmosféře útěku před zodpovědností, která nastala po porážce u Hradce Králové, se objevovala velmi stylizovaná úřední vojenská korespondence, v níž pro slova jako „liknavost“ či „nedbalost“ prostě neexistovalo místo.⁴⁷

Technický pokrok, který přinášela industriální epocha, výrazně ovlivnil celkový průběh prusko-rakouské války roku 1866. Telegraf a železnice se proměnily v rozhodující strategické činitele, které si již nemohl dovolit žádný velitel ignorovat. Ostatně kdyby byl Benedek včas a náležitě reagoval na telegrafické depeše, varující před nástupem 2. pruské armády, popřípadě vyslal na železniční trať Hradec Králové – Josefov pozorovací soupravu, jež by sledovala pohyb této armády krok za krokem, vyvaroval by se 3. července přinejmenším ošklivého překvapení.⁴⁸

⁴⁵ GUNDOLF, Hubert: *Um Österreich! Schlachten unter Habsburgs Krone*. Graz – Stuttgart 1995, s. 262–270.

⁴⁶ ÖStA–KA, fond MS–Allg., Nr. 418, s. 172–173.

⁴⁷ ÖStA–KA, fond MS–Allg., Nr. 418, s. 174.

⁴⁸ Nebylo by však správné domnívat se, že velitele c. k. Severní armády ovládal konzervatismus do té míry, že považoval jak telegraf, tak železnici za prostředky k vedení války nepotřebné či zcela nepoužitelné. Na to byl příliš vnímavým žákem maršála Radeckého, který už v roce 1839 konstatoval, že „ačkoliv doposud ve svém životě žádnou železnici neviděl, považuje ji za velice prospěšnou pro možnost neuvěřitelně rychlé přepravy vojska i zásob“. BĚLINA, P.: *Využití*, s. 131. Srov. RINGES, Vladimír: *Naše dráhy v revoluci 1848 a ve válce 1866*. Praha 1934, s. 39.

Ke dni 26. července 1866 byl Karl von Tegetthoff odvolán z funkce šéfa rakouského vojenského zpravodajství, ačkoliv v ní vůbec nezklamal. Právě naopak. Ale všeobecná atmosféra zklamání, kterou naplňovala snaha najít viníky prohrané války za každou cenu, nepříznivě dolehla na většinu nejvyšších velitelských kádrů c. k. Severní armády. Karl von Tegetthoff se vrátil na místo důstojníka infanterie. Již 26. října 1866 byl jmenován velitelem 15. pěšího pluku hraběte Nasavského a necelý rok nato, 15. listopadu 1867, se stal velitelem u 75. pěšího pluku, kde působil již dříve.⁴⁹ Zvláštního poděkování od císaře Františka Josef I. se mu dostalo v roce 1869 po návratu z Mexika, kam doprovázel svého bratra Wilhelma.⁵⁰ Ten velel zvláštní c. k. eskadře, mající za úkol přepravit tělo popraveného habsburského arcivévody a císařova bratra Maxmiliána, který se roku 1864 nechal zlákat Napoleonem III. a skupinou mexických royalistů k přijetí císařské koruny, což jej nakonec stálo život.⁵¹

Mezitím proběhlo rakousko-uherské vyrovnání, negativní důsledky prohrané prusko-rakouské války odezněly a plukovník Karl von Tegetthoff mohl být s platností od 23. dubna 1873 povýšen na generálmajora, zanedlouho nato se stal polním podmaršálkem.⁵² Ještě předtím se však musel vyrovnat se smrtí svého o rok mladšího bratra. Kontraadmirál Wilhelm von Tegetthoff zemřel ve Vídni 7. dubna 1871 po zápalu plic, který rapidně zhoršil jeho onemocnění rakovinou rtu. Karl se postaral o předání relevantních částí Wilhelmovy pozůstalosti tehdejšímu vojenskému muzeu ve Vídni a zároveň se v roce 1877 vydatně zasloužil – včetně vlastního finančního příspěvku – o instalaci pomníku slavného rakouského admirála v Pule⁵³, jednom z nejvýznamnějších přístavů c. k. válečného námořnictva. Z toho lze usoudit, že vztah mezi oběma bratry byl pravděpodobně velmi dobrý a blízký.⁵⁴

⁴⁹ ÖStA–KA, fond Nachlaß B/212, Karl von Tegetthoff, C. K. Nr. 2279 II., Wien am 9. November 1867.

⁵⁰ V oficiálním děkovném dopise stálo napsáno: „Jeho císařsko–královský Majestát nejvyšším rozhodnutím ze dne 24. ledna 1868 s radostí vyjadřuje panu plukovníkovi Karlu von Tegetthoffovi nejvyšší spokojenost a uznání za služby, vykonané během poslední mise v Mexiku po boku viceadmirála Wilhelma von Tegetthoffa.“

⁵¹ ROZMAN, F.: c. d., s. 202.

⁵² SCHMIDT–BRENTANO, Antonio: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918* (dále jen *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität*). Wien 2007, s. 185.

⁵³ K uctění památky kontraadmirála Wilhelma von Tegetthoffa byly postaveny celkem tři pomníky – v Pule, Mariboru a ve Vídni. Asi nejvýznamnější z nich je ten z roku 1879, který dnes stojí před vídeňským nádražím Praterstern. BENEŠ, C.: c. d., s. 177–178.

⁵⁴ DUSCHNITZ, A. – HOFFMANN, S. F.: c. d., s. 151.

Karl von Tegetthoff vlastně prošel všemi válkami, které rakouská armáda svedla mezi léty 1848 až 1878. Poslední vojenskou operací, které se coby aktivní voják zúčastnil, byla okupace Bosny a Hercegoviny rakouskou armádou na základě mandátu Berlínského kongresu roku 1878. Na začátku března toho roku se stal velitelem 6. pěchotní divize, jejíž součástí tvořily rezervní pluky č. 7 a 47, složené převážně ze slovinských vojáků. Šestá pěchotní divize představovala jednu ze čtyř pěchotních divizí XIII. armádního sboru polního maršála Josipa Filipoviče von Philippsberga, jenž dostal v létě 1878 za úkol obsadit především území Bosny. Polní podmaršálek Karl von Tegetthoff se úspěšně zapojil do bojů se silnými svazky turecké armády u Maglaje a Žepči, byl při obsazování Sarajeva a vyznamenal se též v bojích proti místním povstalcům. Za zásluhy při obsazování Bosny a Hercegoviny byl Karl von Tegetthoff dekorován velkokřížem Leopoldova řádu s válečnými dekoracemi, čímž se stával automaticky skutečným tajným radou.⁵⁵

Po 36 letech vojenské služby Jeho Veličenstvu císaři rakouskému byl polní podmaršálek Karl von Tegetthoff k 1. listopadu 1880 na vlastní žádost penzionován s ročním důchodem ve výši 6 300 zlatých. Zaslouženého odpočinku si dlouho neužil, jelikož mu záhy bylo zjištěno nevléčitelné nádorové onemocnění. Během návratu z ozdravných pobytů v zahraničí, ve kterých viděl poslední šanci na uzdravení, se zastavil v malebném tyrolském městečku Lienz, kde se raději rozhodl pro dobrovolný odchod z tohoto světa. Dne 30. května 1881 v brzkých ranních hodinách jej našli zastřeleného v hotelovém pokoji. Vyšetřovatelé se shodli na tom, že spáchal sebevraždu. Ze slavného rodu Tegetthoffů tak zůstala naživu pouze Leopoldina von Tegetthoff, která přežila všechny tři své syny. Zemřela 23. září 1883.⁵⁶

Tragická událost se brzy objevila na stránkách tisku především v regionu, kde Karl von Tegetthoff žil a s nímž byl neodmyslitelně spjatý. Obšírně pojednával o smrti vysokého c. k. důstojníka ve výslužbě ústřední list rakouských Němců žijících ve Štýrsku Marburger Zeitung. První strohou zprávu ze dne 1. června 1881 záhy doplnily další a podrobnější. Následující dvě červnová vydání přinesla životopis významného důstojníka včetně výčtu funkcí, které zastával, a bojů, kterých se účastnil. Psalo se také, že pocházel z Mariboru, v armádě působil od roku 1846, byl bratrem slavného admirála Wihelma von Tegetthoffa a žil ve Štýrském Hradci.⁵⁷ Jasnější fakta přinesla do celého případu poslední, asi nejdetailnější zpráva z 5. června 1881: „Dne 30. kvěť-

⁵⁵ SCHMIDT-BRENTANO, A.: *Karl von Tegetthoff*, s. 228.

⁵⁶ ROZMAN, F.: c. d., s. 202.

⁵⁷ Marburger Zeitung (dále jen MZ), č. 65, 1. 6. 1881; č. 66, 3. 6. 1881.

na kolem třetí hodiny ranní se zastřelil generál⁵⁸ Karl von Tegetthoff. Jeho smrt se odehrála v Lienzu. Tam dorazil dva dny předtím z Nice a předchozí večer si podle očitých svědků ještě vyšel do společnosti, kde se náramně bavil. Avšak jeden z hostů v sousedním pokoji hotelu, v němž se Tegetthoff ubytoval, údajně slyšel v noci silné kašláni a snad také střelbu. Následujícího dne dopoledne nebyl generál k zastížení. Poté, co ustavičné klepání na dveře jeho pokoje zůstávalo bez jakékoliv reakce, muselo být do místnosti vniknuto násilím. Když se to povedlo, v posteli bylo nalezeno už jen mrtvé tělo s prostřelenou hlavou, v ruce křečovitě držící revolver. Na psacím stole ležel dopis, v němž se vysloužilý důstojník rakouské armády omlouval majiteli ubytovacího zařízení za své fatální rozhodnutí, které zde učinil. Generál měl u sebe značný finanční obnos, který nařídil ve svém dopise na rozloučenou rozdat. Přál si, aby se 30 zlatých rozdělilo mezi služebnictvo hotelu, 300 zlatých odkázal místnímu sirotčinci a dalších 1 300 zlatých mělo pokrýt náklady na pohřeb. Přál si také, aby byl pochován tam, kde zemřel, tedy v Lienzu.⁵⁹ O tom, že šlo bez pochyby o sebevraždu, svědčí skutečnost, že zanechal poslední vůli a že všechny cennosti apod. zůstaly v nejlepším pořádku. Generál již dlouho trpěl nevyléčitelnou chorobou. Vracel se z Itálie a Francie, kde se mu v dobrém podnebí mělo ulevit od zdravotních potíží. Fyzická bolest byla tedy nejpravděpodobnějším motivem jeho jednání.⁶⁰

Naproti tomu slovinský tisk příliš sdílný nebyl. Nešťastné události věnoval jen několik stručných zpráv. Jako první informoval Slovinský hospodář, který zveřejnil 1. června 1881 krátký odstavec s nesprávným místem úmrtí a nadpisem „Statečný polní maršál zemřel ve Štýrském Hradci“. Slovinský hospodář také uvedl: „Podivnou shodou okolností den před Karlovou smrtí se rozhodlo město Maribor, že postaví pomník jeho bratru, admirálu Wilhelmovi.“ O zamýšleném pomníku informoval též Slovinský národ, jenž napsal: „Bude zajímavé sledovat, kdo teď (pozn. autora: myšleno po smrti Karla von Tegetthoffa) zaplatí náklady za instalaci. Zakázka za 21 000 zlatých byla přiřknuta vídeňskému továrníkovi Karlu Turnheimovi. Podle dohody má být pomník dokončen do 20. června 1883 a předán městu Maribor.“ Časopis Slovincinec napsal o Tegetthoffově sebevraždě pouze to, že těžko najít mezi vysokými rakouskými důstojníky nějaký přírůstek. Slovincinec konstatoval: „Není to tak dávno, co se zastřelil generál Tegetthoff, bratr slavného admirála, vzorem mu

⁵⁸ Většina periodik tehdy uváděla hodnost „generál“ stejně jako u dalšího významného c. k. důstojníka, polního podmaršálka Franze von Uchatia, jenž spáchal sebevraždu ve stejné době.

⁵⁹ Opis tohoto, dá se říci, testamentu Karla von Tegetthoffa pocházející ze dne 13. 7. 1881 je součástí jeho písemné pozůstalosti ve Válečném archivu a obsahuje stejné údaje jako výše citovaný úryvek dobového novinového článku.

⁶⁰ MZ, č. 67, 5. 6. 1881.

byl generál Uchatius. „A periodikum Slovinský národ dodalo na konec: „Sebevraždy jsou dnes na denním pořádku. Jak bylo výše uvedeno, zastřelili se dva skvělí generálové. Svět ale neví proč!“⁶¹ Dobová periodika v habsburské monarchii věnovala v té době daleko větší pozornost smrti polního podmaršálka jménem Franz von Uchatius (1811–1881), která představovala skutečný politický problém.⁶²

V kvalifikačním listu důstojníka Karla von Tegetthoffa možno najít charakteristiky vytvořené jeho velícími, kteří jej hodnotili. Mnozí uvádějí, že to byl skromný, vzdělaný, čestný, poslušný a nebojácný voják⁶³, který se údajně orientoval v různých oborech. Nebyla mu cizí dokonce ani krásná literatura, ale obzvláště zblhlý byl ve vojenských vědách. Aby držel krok s dobou, stále se vzdělával, a to zejména v úspěších a nejnovějších poznatcích vojenství. Hovořil německy, italsky, francouzsky tak, že „mohl tyto jazyky používat v každodenní běžné komunikaci“, jak doslova uvádí kádrový profil. Dovedl používat také češtinu, jejímž základům se naučil od své matky, pražské Němky, která hovořila také česky. O tom, že by Karl von Tegetthoff uměl ještě jiný slovanský jazyk, není nic známo. Slovem i písmem ovládal samozřejmě němčinu, ale i francouzštinu a italštinu. Kvalifikační list dále uvádí: „Při hovoření, jakož i v psaném projevu vyjadřuje se jasně a přímo; má schopnost zanechat dojem pádného a vzdělaného účastníka dialogu.“ K podřízeným se choval laskavě a vlídně, nicméně vyžadoval přesné plnění rozkazů. Jinak byl velmi družný, přičemž se pohyboval jen v dobré společnosti, kterou tak často a rád vyhledával. V takové společnosti se uměl také patřičně chovat. Platil za energického a kvalifikovaného štábního důstojníka, který, „vždy rád pomýšlel na vyšší místa“, jak se doslova uvádí v jeho kvalifikačním hodnocení za rok 1865, čili k vlastnostem Karla von Tegetthoffa patřila rovněž velká ctížádost. Na bojišti dokázal rychle získat přehled a využít terénu a dalších

⁶¹ SCHMIDT-BRENTANO, A.: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität*, s. 186.

⁶² Tento zkušený dělostřelecký důstojník, jehož dědeček (Uchatius) pocházel z Českých Budějovic, byl výjimečně nadaný v přírodních vědách, což uplatňoval při inovaci a konstrukci nových dělostřeleckých zařízení. Vymyslel například způsob bombardování z balónů, nesoucích jím vyvinuté speciální bomby. Roku 1874 proslul vynálezem ocelového bronzu pro výrobu děl, čímž se proslavil po celém světě. Dne 4. června 1881, když se setkal s nepříznivou kritikou své nové konstrukce děla, odešel dobrovolně ze života. Jeho sebevražda vyvolala velké diskuze. Spekulovalo se, proč ministerstvo války a vojenské elity monarchie Uchatiiův vynález odmítly (a daly přednost dělům konstruovaným v Kruppových ocelodech) a proč vedl tento neúspěch slavného konstruktéra k tak smutnému řešení celé situace. ORTNER, Christian: *Die österreichisch-ungarische Artillerie von 1867 bis 1918. Technik, Organisation und Kampfverfahren*. Wien 2007, s. 73.

⁶³ Mimořádně stejné hodnocení dostal Karl von Tegetthoff už v roce 1865 od samotného Benedeka.

okolností ve svůj prospěch. Jedny z posledních údajů v kvalifikačním listu nás informují o tom, že „byl sice jen středního vzrůstu, ale přece silné a rozvinuté postavy, zcela zdrav a schopen služby v armádě. Nikdy neměl žádné půjčky, ani dluhy. Nakonec zůstal sám a není známo, co se stalo s jeho majetkem poté, co zemřel.“⁶⁴

Téměř dva roky po Karlově smrti jeho matka Leopoldina zřídila jako vzpomínku na svého prvorozeného syna dobročinný fond, v němž se brzy nashromáždilo 3000 zlatých. Úroky z jistiny pak byly přesně rok od smrti jejího syna – 30. května 1882 – rozděleny mezi šestici válečných invalidů a další vysloužilé vojáky 27. a 47. pěšího pluku. Přednostně byli obdarováni ti vojáci, kterým Karl von Tegetthoff přímo velel při okupačním tažení do Bosny a Hercegoviny v roce 1878. O rozdělování finančních prostředků konkrétním osobám rozhodovalo velitelství III. armádního sboru ve Štýrském Hradci.⁶⁵

Právě Štýrský Hradec (německy Graz) byl místem, kde se rozhodla strávit podzim života řada významných osobností rakouské kultury, vědy, diplomacie a také armády. Město si postupně vysloužilo přezdívku Pensionopolis, přičemž nejpočetnější skupinu penzistů tady jednoznačně představovali důstojníci c. k. armády ve výslužbě. Mezi nimi byl i polní podmaršálek Karl von Tegetthoff a polní zbrojmistr Benedek.⁶⁶ Oba našli místo posledního odpočinku na hřbitově sv. Linharta, který je dnes přeplněn nádherně zdobenými náhrobky či přímo hrobkami spousty význačných osobností a jejich rodin. Svou hrobku tady mají rovněž Tegetthoffové. Kromě hlavního hrdiny našeho článku jsou v ní pohřbeni jeho rodiče Karl a Leopoldina stejně jako mladší bratři Wilhelm a Albrecht. Z hlediska výsledku války roku 1866 pro rakouskou armádu to tedy znamená, že na štýrskohradeckém hřbitově sv. Linharta odpočívají vedle sebe jak vítězové, tak poražení.⁶⁷

Karl von Tegetthoff rozhodně patří k významným velitelským kádrům v dějinách rakouské a rakousko-uherské armády, visí nad ním ale řada otazníků. Zdrojů, které známe a ze kterých lze rekonstruovat jeho životopis, není mnoho. Kvalifikační listiny rakouské armády přímo zakazovaly uvádět jakékoliv informace o soukromém životě důstojníků. Nedají se odtud zjistit informace například o jejich rodinném životě apod. V písemné pozůstalosti Karla von Tegetthoffa se nedochovala téměř žádná osobní korespondence, nepočítáme-li dopisy podplukovníka Generálního štábu Emila von Guttent-

⁶⁴ ÖStA–KA, fond QA, kart. 3474.

⁶⁵ ROZMAN, F.: c. d., s. 200.

⁶⁶ Zajímavostí je, že Benedek zemřel 27. dubna 1881, o více jak měsíc dříve než Karl von Tegetthoff, a že si přál civilní pohřeb bez jakýchkoliv vojenských poct, což mu také bylo splněno.

⁶⁷ MÜLLER, K.: 1866, s. 172–173.

berga z let 1878 až 1881. Ač oba muže s největší pravděpodobností pojilo přátelství, neobsahují výsledky jejich vzájemné písemné komunikace jakákoliv zásadní fakta, která by posunula poznání dále. Není nic známo ani o dědictví, které vysoký c. k. důstojník jakožto starý mládenec na odpočinku po dobrovolném odchodu z tohoto světa zanechal, ba ani o jeho politických názorech nepodávají vojenské anály žádné informace. Je potom logické, že nám například nemůže být pořádně znám ani okruh lidí, s nimiž se stýkal. Snad jediná věc je nadmíru jasná: Karlovo rozhodnutí spáchat sebevraždu. Nic nenavádí, že by za tímto činem stály jiné než zdravotní problémy, a tudíž neexistuje důvod obestírat celou věc řadou fám a spekulací tak, jako například u polního podmaršálka Uchatia nebo u jiných případů.⁶⁸

Pokud jde o úspěšné využití telegrafie c. k. armádou ke špionážním účelům ve válečném roce 1866, sehrála při jmenování Karla von Tegetthoffa na post šéfa rakouského vojenského zpravodajství rozhodující roli loajalita a spolehlivost. Vždyť nebyl odborníkem ani na vojenskou telegrafii, ani na vojenskou špionáž (ačkoliv s ní nějaké zkušenosti měl), nýbrž působil dlouhá léta především u pěchoty. Vzhledem k tomu, jak vysokého postavení ve vojenské hierarchii Karl z rodu Tegetthoffů dosáhl, není správné, že celá jeho bohatá a pestrá vojenská kariéra zůstávala dějinami vojenství – až na jeden článek z pera profesora historických věd pedagogické fakulty mariborské univerzity Franze Rozmana a několik drobných příspěvků jiných historiků – nepovšimnuta. Zcela určitě se tu jako negativní faktor projevilo Karlovo působení během prusko-rakousko-italského střetnutí roku 1866 na hlavním, severním bojišti, kde se rozhodovalo o výsledku celé války, a ten byl nakonec pro Rakousko špatný. Poválečné kampani císařského dvora a jeho vojenské kamarily s cílem najít stůj co stůj viníky prohrané války padla za oběť řada důstojnických kádrů c. k. Severní armády a Karl von Tegetthoff se tak říkajíc svezl s nimi.⁶⁹ Prohraná rozhodující bitva u Hradce Králové totiž vrhla stín i na to málo, co se hlavnímu stanu Severní armády během tažení v létě 1866 povedlo.

⁶⁸ ROZMAN, F.: *c. d.*, s. 200. Srov. SCHMIDT-BRENTANO, A.: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität*, s. 186.

⁶⁹ Jiný osud potkal jeho bratra Wilhelma von Tegetthoffa, jenž se stal po bitvě u Visu válečným hrdinou.

RESUMÉ

PLUKOVNÍK KARL VON TEGETTHOFF

A TELEGRAFIE VE SLUŽBÁCH C. K. SEVERNÍ ARMÁDY ROKU 1866

V roce 1866 dospěl ke konečnému rozuzlení spor mezi Pruskem a Rakouskem o vedoucí postavení v Německém spolku. Průběh války, do níž na straně Pruska vstoupila také Itálie, výrazně ovlivnil technický pokrok industriální epochy. Bez telegrafu by tažení jednotlivých armád vypadala jinak a rozhodující bitva (3. července 1866 u Hradce Králové) by pravděpodobně byla svedena za úplně jiných předpokladů a podmínek. Právě v této době se k sobě přiblížily osudy celé monarchie a plukovníka Karla von Tegetthoffa, vynikajícího vojáka a náčelníka rakouského vojenského zpravodajství. On a jeho spolupracovníci dokázali „napíchnout“ linky pruského polního telegrafu a získat informaci o postupu pruské 2. armády do bezprostřední blízkosti královéhradeckého bojiště. Velitel c. k. Severní armády Benedek však nedokázal tuto informaci patřičně využít ve svůj prospěch. Prohraná rozhodující bitva pak vrhla stín i na to málo, co se rakouské armádě roku 1866 povedlo. Karl se vrátil k pěšímu vojsku, kde strávil většinu své kariéry. Dosáhl sice dalšího povýšení, ale roku 1880 byl na vlastní žádost penzionován. Jakmile zjistil, že trpí rakovinou, spáchal sebevraždu. Psal se rok 1881. Jeho dobrovolný odchod z tohoto světa byl motivován čistě zdravotními problémy, jakékoliv spekulace je třeba odmítnout.

Klíčová slova: Karl von Tegetthoff, císařsko-královská armáda, prusko-rakouská válka 1866, elektrická telegrafie, komunikace, vojenské zpravodajství, špionáž

SUMMARY

COLONEL KARL VON TEGETTHOFF AND TELEGRAPHY IN THE SERVICE OF IMPERIAL AND ROYAL NORTH ARMY IN 1866

In the year 1866, a dispute over the leading position in the German Confederation between Prussia and Austria came to the final resolution. The war, of which also Italy went to on the side of Prussia, was noticeably influenced by the technical progress of the industrial era. Military campaigns

would finish in a different way without a telegraph and also the crucial battle (3rd July 1866 near Hradec Králové) would occur under the totally different prerequisites and conditions. Just at that time, fates of the whole monarchy and Colonel Karl von Tegetthoff, the excellent soldier and the military intelligence chief, came closer. He and his colleagues were successful in tapping the lines of a Prussian filed telegraph and they obtained the information about the advancement of the 2nd Prussian Army to the immediate vicinity of the battlefield near Hradec Králové. However, Commander of the imperial and royal North army Benedek was not able to utilize the information for his benefit. The lost crucial battle casted a complete shadow over a little bit in which the Austrian army succeeded in 1866. Karl returned to the infantry where he spent the majority of his career. Despite he obtained a better post, in 1880 he retired at his own request. As soon as he found out he had cancer, he committed suicide. It was the year 1881. His voluntary departure from this world was motivated by health problems, any other information is necessary to reject.

Keywords: Karl von Tegetthoff, imperial and royal army, Austro-Prussian War 1866, electric telegraphy, communication, Military Intelligence, espionage

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Mgr. Vojtěch Szajkó. Ph.D.
třída Osvobození 1768/4
735 06 Karviná – Nové Město
Česká republika
e-mail: Vojta.Szajko@seznam.cz

prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Slezská univerzita v Opavě
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
Česká republika
e-mail: zdenek.jirasek@fpf.slu.cz